

KORREFERÁTUM :

SZTÁLIN CIKKEI ÉS A TÖRTÉNETI-ÖSSZEHASONLÍTÓ NYELVTUDOMÁNY

ZSIRAI MIKLÓS akadémikus

Az eddig elhangzott kiváló előadásokból és hozzászólásokból is nyilván kitetszett, hogy történelmi nevezetességű cikkeiben Sztálin a Marr-iskola hibájából zsákutcába jutott szovjet nyelvtudomány helyzetének kritikai vizsgálata során, főleg az általános nyelvtudomány alapvető elméleti kérdéseit : a nyelv lényegére, eredetére, fejlődésére, társadalmi funkciójára vonatkozó tantételeket fogta vallatóra és rostálta meg a dialektikus materializmus tisztító tüzeiben. Eleve is tudhattuk, hogy ezeknek a klasszikusan mélyértelmű fejtegetéseknek messzevilágító megállapításai nem szorítkoznak majd egy alkalmi kisiklás konkrét szűk körére, a marri nyelvelmélet végzetes elvi széllelbéleltségének és tudományerkölcsi tévelygésének leleplezésére, hanem felszabadító- és gyógyító-erejű igazságai közvetve vagy közvetlenül érintik a nyelvtudomány egész területét, minden ágát és formáját, tartalmát és módszerét, jelen helyzetét és jövőendő alakulását egyaránt, sőt minden bizonnyal megtermékenyítik majd a társadalmi, történeti tudományok hatalmas mezőit is.

Reám az a megtisztelő feladat esett, hogy Sztálin zseniális igazságszolgáltató útmutatásainak a történeti-összehasonlító nyelvtudomány terén értékesítendő tanulságait vegyem számba. Az egyenes sztálini utalások sajnálatosan szükséztűak ugyan, de azt hiszem, szükséztűségük ellenére is alkalmasak arra, hogy jogos kétségeink eloszlatásában, tévedéseink kiigazításában és alkotó munkánk jóirányba lendítésében megbízható kalauzul szolgáljanak.

Marr monogenezises eredet-elmélete és hírhedt négyelemes paleontológiai analízise annyira ellentétben van a hagyományos történeti-összehasonlító — vagy korábbi elnevezés szerint származtató — nyelvvizsgálat szemléletével, eszmei tartalmával és módszerével, hogy a két elmélet összeegyeztetésére gondolni sem lehet. Marr és iskolája is látta a szakadék áthidalhatatlanságát, tehát azzal igyekezett felülkerekedni és uralmon maradni, hogy magát a marxista haladás szabadalmazott képviselőjének hirdette, vetélytársa, a régiszabású történeti-összehasonlító nyelvészet minden érdemét elhallgatta, minden múltó objektív és szubjektív hiányosságát felnagyította, rossz hírbe hozta és illetékes ítélet nélkül szinte elevenen eltemette. Tervszerűen megindított rágalomhadjára-

tukban a marristák világáá rikácsolták, hogy a történeti-összehasonlító nyelvészet átkodottan idealista, formalista, együgyű, hogy a kiélt burzsoá társadalom véréből valóvér, hogy a fajelmélet, gyarmatosító imperializmus szállászináló cinkosa.

Fölösleges volna megismételnem az előttem elhangzott előadások szabatos végösszegezését : cikkeiben megfellebezhetetlenül bebizonyította Sztálin, hogy Marr úgynevezett nyelvelmélete egy a marxizmus alapvető tételeinek száal-masan sekélyes félreértésén, félremagyarázásán épült groteszk arisztofaneszi felhőkakukvár, s ezért »minél gyorsabban szabadul meg nyelvtudományunk N. J. Marr hibáitól, annál gyorsabban lehet kivezetni abból az áldatlan helyzetből, amelyben most van« (32. old.). Magának ennek a messzehangzó megállapításnak alapján is joggal következtethetnénk, mennyi hitelt érdemelhet Marrék egész tanítása s egyebek közt a történeti-összehasonlító nyelvészetet lebunkózó, fennhéjázó terrorja is. Nem ütött szeget Marrnak és tanítványainak a fejébe a marxizmus klasszikusainak egynémely elmemozdító nyilatkozata? Nem emlékeztek, vagy talmi elhívatottságuk gögájében fittyet hánytak Engelsnek 1859-ben Lassale-hoz intézett egyik levelére, amelyből kitűnik, hogy egyébtérmetűt elfoglaltságai közben Engels vissza-visszatér régi kedvenc tanulmányához, az összehasonlító filológiához, bár ekkor már fájdalmasan le kellett mondani arról a fiatalori szép tervéről, hogy kidolgozza a szláv nyelvek összehasonlító nyelvtanát? Nem emlékeztek, vagy kizárólagos mindentudásuk önhittségében rá sem hederítettek arra az Anti-Dühringben olvasható, ugyancsak engelsi nyilatkozatra, hogy »Az anyanyelv anyaga és formája‘... csupán akkor érhető, ha létrejöttét és fokozatos fejlődését követjük, ez pedig nem lehetséges először az anyanyelv elhalt formáinak, másodszor az élő- és holt rokonnyelveknek figyelembevétele nélkül.«¹ Marr már nem élte meg, feledékeny tanítványainak azonban fülükbe dörgött és dörög még sokáig a marxizmus legnagyobb élő klasszikusának, Sztálin elvtársnak félremagyarázhatatlanul szabatos, márványba kívánczó szava : »ki kell jelenteni, hogy az összehasonlító történelmi módszer komoly hiányai ellenére még mindig jobb, mint N. J. Marr valóban idealista négyelemes analízise, mert az előbbi munkára, a nyelvek tanulmányozására ösztönöz, ezzel szemben az utóbbi csak arra ösztönöz, hogy a kemencepadkán heverjünk és kávézaccból jósolgassunk a hírhedt négy elem körén belül maradva.

N. J. Marr minden olyan kísérletet, amely a nyelvcsopottok (családok) tanulmányozására irányul, nagy hangon az »ősnyelvi« elmélet megnyilvánulásának minősít. Pedig tagadhatatlan, hogy az olyan nemzetek nyelvi rokonsága, mint a szláv nemzetek, nem kétséges, s hogy e nemzetek nyelvi rokonságának tanulmányozása a nyelvtudománynak nagy hasznára lehetne a nyelvfejlődés történetének tanulmányozása terén« (31. old.).

Semmi értelmét sem látnám annak, hogy a rendelkezésemre álló rövid időt Marrék tévedéseinek, túlzásainak kipellengérezésére fordítsam. *De mortuis*,

¹ Engels : Anti-Dühring (Moszkva) 1947. 462—463. old.

nil nisi bene. Legyünk hálásak mi, legyenek hálásak a nyelvtudomány leendő munkásai, hogy Sztálin felszabadított bennünket a lidércnyomás alól és most már az ő bölcs útmutatásai értelmében szabadon nekiláthatunk tudományunk továbbfejlesztésének. Nekünk előre, a jövőbe kell tekintenünk, nem a múlt hasznavehetetlen tudománytörténeti selejtyjében akarunk turkálni. Hogy esetleges félreértéseknek idejében elejét vegyük, ki kell jelentenünk, hogy nem a régi történeti-összehasonlító nyelvtudomány félbeszakított vonalát kívánjuk kritika nélkül, változatlanul folytatni, hanem a materialista elmélet tanításait elsajátítva és a dialektikus módszert alkalmazva akarjuk tudományunkat felépíteni. Vegyük át a régiből ami jó van benne, vessük el, ami elavult, javítsuk ki, ami kiigazításra szorul.

Expressis verbis nem sorolja fel Sztálin, mik a történeti összehasonlító módszer hiányosságai, de azt hiszem, hogy a marxizmus szellemében végzett szigorú kritika és önkritika alapján mi magunk is megtaláljuk és pótolhatjuk az alábbiakban pontokba szedett legszembetűnőbb, legáltalánosabb hiányokat.

1. Véssük emlékezetünkbe, hogy a történeti-összehasonlító nyelvtudományi munkánkat csak akkor koronázhatja siker, ha Sztálin figyelmeztetését megfogadva, a nyelvi tényeket nem környezetükből kitépett és lepréselt növényekként, a szabályos hangmegfelelések öncélú bizonyítása, vagy szerkezeti elemek formális egyezéseinek kimutatása céljából fogjuk vallowatára, hanem a nyelvet a beszélő közösség, a társadalom történetével a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzuk. Vegyük követendő példának a szovjet régészek eljárását, akik a kutatóórokkal és aknával történő ásatásról áttértek a nagy területek, egész települések feltárására.

2. Az előző pontban gyökerező hiányosság megállapításával szorosan összefügg az a gyakran hangoztatott figyelmeztetés, hogy a történeti-összehasonlító nyelvtudománynak fokozott mértékben tekintetbe kell vennie a szomszédos tudományágak, a történettudomány, a régészet, a néprajz eredményeit és tanulságait. Kétségtelen, hogy a modern finnugorisztika legalább is elvileg igyekezett ennek az indokolt követelménynek eleget tenni, de hol objektív nehézségek miatt, hol hagyományos szűkkeblűségből, vagy szakmai elszigeteltségből lemondottunk a linguisztikán túl keresendő, találandó segítség igénybevételéről. Nekünk éppúgy le kell szoknunk kutatómunkánk ilyen természetű egyoldalúságáról, mint ahogy a szomszédos tudományterületek munkásainak is sokkal nagyobb gondot kell fordítaniuk a mi eredményeink számbavételére. Csak ez a kölcsönös együttműködés óvhat meg bennünket az egymás mellett beszélés végzetes zavarától, és biztosíthatja azonos célú munkák megbízhatóságát.

3. Marrék minden berzenkedése ellenére is ragaszkodnunk kell ahhoz a helyes régi tanításhoz, hogy a nyelvszerkezet és alapvető szókészlet egyezései alapján rokonnak tartott nyelvek egy lényegileg közös, de semmi esetre sem egységes veretű alapnyelv, alapnyelvi nyelvjárások önállósult kiágazásai. Ezzel

a felfogással a gúlát nem állítjuk a feje tetejére, mint elítélőleg Marr hirdette, s nem zárjuk ki a differenciálódás mellett végbemenő integrálódási folyamatok valószínűségét, illetőleg történeti adatokkal igazolható tényét sem, sőt valljuk, hogy a rokonnyelvű népek fizikai és nyelvi alkat, valamint kultúra tekintetében rendesen vajmi csekély azonosságot tüntetnek fel. Vallottuk ezt Marr előtt is, vallottuk ezt Marrék rágalmozó támadásainak pergőtüzében is, és valljuk most, a sztálini cikkeknek felfogásunkat igazoló világosságában is.

4. Jelenlegi ismereteink nem engedik meg a marr-féle nyelvi monogenezi föltevését, amíg tehát újabb eredmények nem teszik megokolttá vagy éppen szükségessé a nyelvrokonság körének további kiszélesítését, elvszerűen ragaszkodnunk kell a nyelvek származás szerinti csoportosításához. A magyar nyelv kutatóinak el kell ismerniük és kutató munkájukban szüntelen szem előtt kell tartaniuk a finnugor, távolabbról az uráli, nyelvrokonság módszeresen bebizonyított és kétségbenvonhatatlan igazságát, ahogy Sztálin is elismerte a szláv nemzetek nyelvi rokonságát. Magától értetődően számolunk a preuráli (uráli-altaji, uráli-indoeurópai stb.) rokonsági kapcsolatok lehetőségével, sőt valószínűségével. Ebben az irányban örömmel üdvözlünk minden módszeres kutatást, illetőleg meggyugtató felfedezést.

5. Kérdés nélkül elmondhatjuk, hogy tudatosan mindig visszautasítottuk az egyes nyelvcsaládok összehasonlító kutatásában időnként jelentkező fajelméletes szempontok, polgári-nacionalista eszmék és holmi »nemzeti szellem«, »nemzeti jellem és akarat«-féle metafizikus-idealisztikus jelszavak érvényesítését. Az ilyenszerű polgári politikai, illetőleg imperialista célzatú eltévelyedések, amelyek leginkább a nyugati, indoeurópai kutatások terén jelentkeztek, főleg persze a fasiszta »Kulturtrágerek« világában és tervszerűen a népek közti szubjektív értékkülönbségek ürügyével a gyűlölködés és hatalmi ellentétek kiéleződését szolgálták, finnugor területünkön szinte teljesen ismeretlenek. Kivétel Mátyás királynak az a romantikus ötlete, hogy az örökös háborúskodás következtében elnéptelenedett magyar földre Jugria nyelvrokonság lakóit: a vogulokat és az osztjákat telepíti be; a másik kivétel a turáni mozgalom, amelynek tüzesfejű hívei politikai nagyzolásból, hatalmi ábrándjaik mámorában fél Európát és háromnegyed Ázsiát rokonná fogadva, szövögették gyermekük világhódító terveiket.

6. Rendkívül csínján kell bánnunk a nyelvi elemek hangalaki, jelentési és funkcióbeli rekonstrukciójával. Maga az eljárás elméletileg indokolt és helyes, de kellő mennyiségű és minőségű anyag híján kockázatos vállalkozás. Elrettentő példákra hivatkozhatnánk, amelyek túlnyomó részt a szubjektív szempontokon alapuló kikövetkeztetés torz szüleményei. Sohasem juthatunk ezen a téren zsákutcába, ha az alapalakok rekonstrukcióját nem tekintjük — mert semmiképpen sem tekinthetjük — történeti realitásnak, hanem szerényen beérjük azzal, hogy pillanatnyi ismereteinkből adódó feltevésnek, valószínűségi értéknek vesszük, amely csak arra való, hogy a megismerés, a feljebbjutás lépcsője legyen.

A történeti összehasonlító nyelvészet kutatómunkájában megfigyelhető szemléleti és módszери hiányok, valamint alkalmi túlzások felsorolását félbeszakítva, nagy nevelőmesterünk szavaitól, gondolataitól és munkára serkentő derűlátásától felvillanyozva, kettős kérelemmel fordulunk a Tudományos Akadémiához, mint a Magyar Népköztársaság legfelsőbb tudományos intézményéhez :

1. Népünk egyre öröndetesebben fokozódó művelődési igényeit a magunk területén csak akkor tudjuk becsületesen kielégíteni s a tudományunk fejlődéséhez szükséges tudósutánpótlást is csak akkor tudjuk biztosítani, ha a történeti-összehasonlító nyelvészet Sztálintól is elismert súlyának, jelentőségének megfelelő méltányosabb iskolai, egyetemi tanrendi elbírálásban részesül.

2. Történeti-összehasonlító nyelvtudományi munkásságunk kívánatos fellendülését rendkívül elősegíthetné az Akadémia, ha gondjaiba venné a Szovjetunióban élő és a sztálini nemzetiségi politika következtében csodálatos fejlődésnek indult nyelvrokonokkal való tudományos kapcsolatba jutásunk és intézményes együttműködésünk ügyét.

Tisztelt Akadémia! A nyelvészek égnék a munkavágytól és részt kérnek a szocialista építés kötelességéből, dicsőségéből. Mindnyájan büszkék leszünk, ha a köz javát szolgáló eredményeinkkel sikerült majd népünk anyagi, erkölcsi támogatására és Sztálin felbecsülhetetlen segítségére méltónak bizonyulnunk.

HOZZÁSZÓLÁSOK :

LIGETI LAJOS akadémikus :

Zsirai Miklós tagtársunk korreferátumában beszámolt arról, miféle zűrzavart okozott és hogyan vezette zsákutcába Marr elhibázott elmélete, az »új tanítás«, a történeti és összehasonlító nyelvtudományt, egyben rámutatott arra, milyen felmérhetetlen horderejű az a segítség, amelyet Sztálin világosságot árasztó tanításával — a tudománynak ezen a területén is — mindnyájunk számára nyújtott.

Zsirai Miklós azonban hangsúlyozta azt is, hogy a történeti és összehasonlító nyelvtudománynak voltak és vannak komoly hibái és hiányosságai; ezeket a hibákat és hiányosságokat valóban sürgősen ki kell küszöbölnünk.

Sztálinnak a nyelvtudományra vonatkozó útmutatásai elvi jellegűek és éppen elvi jellegüknél fogva biztos segítséget nyújtanak azokra a konkrét nyelvtudományi részletkérdésekre nézve is, amelyekről Sztálin maga nem nyilatkozott.

A nyelvről, annak szókészletéről, szerkezetéről, keletkezéséről és fejlődéséről tett megállapításai egyformán érvényesek valamennyi ma ismert élő és holt nyelvre. Ez a magyarázata annak, hogy minden nyelvész a maga sajátos munkaterületén annyira konkrétan, tudományos problémáihoz szabottnak érzi azt a segítséget, amelyet Sztálin általában a nyelvtudománynak nyújtott. Ezért természetesnek tartom, hogy Zsirai Miklós tagtársunk az általa művelt finnugor nyelvtudomány legfőbb problémáit tartja elsősorban szem előtt, amikor a Marr-iskola tudománytalan, vulgáris-marxista kártevői után a felszabadulás érzésével köszönti Sztálin iránytmutató szavait.

Ugyanezen a címen legyen szabad nekem is néhány példát a magam kutatási területéről vennem és rámutatnom arra, hogy az egyik különösen érdekes nyelvnek, a kínainak a kutatását hogyan vitte zsákutcába Marr »új tanítása«.

Marr hírhedt négyelemes tanában gyakran hasonlított kínai szavakat kaukázusi és más nyelvek szavaihoz. Marr példáit a legjobban ismert nyelvjárásból, a mai pekingiből vette. Azzal mit sem törődött, hogy az általa idézett kínai szavak hosszú nyelvfejlődési folyamat eredményei és, hogy az egyetlen kínai forrásnak megtett pekingi nyelvjárás milyen bonyolult nyelvjárási differenciálódás, részben pedig integrálódás eredményeként alakult ki. Marr

képtelen kínai etimológiái csak arra voltak alkalmasak, hogy minden jószándékú kutatót elriasszanak ettől a módszertől. Az eredmény nem is késett. A kínai nyelvudomány terén teljes lett a pangás : a Marr-iskola idején egyetlen marxista-igényű kínai nyelvtudományi mű sem készült, de még kísérlet sem történt ilyen irányú mű vagy tanulmány megírására. Ez annál meglepőbb, mert a kínai nyelvudománynak számos egészen kiváló szovjet képviselője van. Ennyit a kínai nyelvtudományban beállott pangásról, melyért a felelősség Marr iskolájára hárul.

A kínai nyelv a ma elérhető legrégibb források tanúsága szerint, tehát kb. háromezer évvel ezelőtt, már egy hosszú fejlődési szakasznak a végén állott. Ebben a fejlődési szakaszban a kínai nyelv csak néhány elhaló, kiveszőben levő sajátosságával utal korábbi állapotára. Ilyenek pl. a szó elején jelentkező mássalhangzós hangkapcsolatok (*kl-, pl-* stb.), a névmásokban mutatkozó inflexiók névragozás nyomai stb. Ez elsőre következő második korszak (ez természetesen szintén nem ekkor, de lényegesen korábban kezd csíráiban kialakulni) máig sem tűnt el teljesen : az ú. n. irodalmi nyelv formájában ma is él. A kínai nyelvnek ez utóbbi formáját szokás ma általában *a* kínai nyelvnek tartani, amelyet röviden egyszótagú, izoláló nyelvnek jellemeznek. A kínai nyelv fejlődésének legújabb, harmadik szakaszát mutatja a beszélt nyelv. Persze, ez sem máról-holnapra alakult ki, főleg nem napjainkban. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az írott és a beszélt nyelv szétválása időszámításunk első századaiban indult meg ; mindenesetre már az időszámításunk szerinti X. század óta írott forrásokban is jelentkezik a beszélt nyelv. Ezt a »beszélt kínai« nyelvet jellemzi, hogy az azonos ejtésű (homofon) egytagú szavak nagy száma miatt egyre nagyobb számban jelennek meg benne a többszótagot képviselő, egyetlen szóvá olvadó összetett szavak és ami mindennél döntőbb, szabályos névragozás és igeragozás fejlődött ki benne.

A kínai nyelv történetének, fejlődésének ez az erősen sematizált vázlata a Marr-iskola tanításaival szemben két érdekes tanulssággal is szolgál.

Az egyik az, hogy a tények világánál alig érthető, hogyan sorolhatta Marr az általa konstruált nyelvfejlődési stádiumok közül a kínai nyelvet a negyedikbe, amely a fejlődés legalacsonyabb fokán megrekedt »primitív« nyelveket tartalmazta volna.

A második tanulság nem kevésbé érdekes. Kétségtelen, hogy a kínai nyelv az elmúlt háromezer év alatt jelentős változásokon ment keresztül. E fejlődésben három nagyobb szakaszt figyelhetünk meg, a változás mindannyiszor a nyelv leglényegesebb részét, a szerkezetét érinti. Egyik-másik nyelvtipológus a három korszak kínai nyelvtípusát a kelleténél kétségtelenül élesebben választja el egymástól. Mások viszont, akik főleg a kínai írás sok tekintetben kiegyenlítő hatása alatt állanak, úgy vélik, hogy a kínai nyelv történetében semmi lényegbevágó változás nem történt. Igenis történt. Csak e lényeges nyelvi változások itt sem robbanásszerűen mentek végbe, mint Marr tanította hely-

telenül. A kínai nyelv fejlődésének konkrét anyaga is ragyogóan igazolja tehát azt, amit Sztálin a nyelvi változásról mond: »a nyelv átmenete a régi minőségből egy új minőségbe nem robbanásszerűen, nem a meglevő nyelv megsemmisülése és új nyelv keletkezése, hanem az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján, következésképpen a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján megy végbe« (26. old.).

A kínai nyelv történetét, a kínai nyelvvel rokon nyelvek kutatását tehát ugyanazoknak az elvi szempontoknak a figyelembevételével végezhetjük, mint amelyeket a sztálini tanítás alapján a többi nyelvek történetének és nyelvhasználatának a vizsgálatában is érvényesítenünk kell.

Munkánk természetesen csak akkor lehet valóban tudományos, marxista, ha soha egy pillanatra sem feledkezünk meg Sztálin klasszikus tanításáról: »a nyelvet és fejlődési törvényeit csak abban az esetben lehet megérteni, ha a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzuk a társadalom történetével — annak a népnek a történetével, amelyé a tanulmányozott nyelv és amely ennek a nyelvnek alkotója és hordozója« (21. old.).

Hogy ez a munka eredményes lehessen, annak természetesen elengedhetetlen feltétele a marxista klasszikusok szilárd alapján nyugvó marxista műveltség, a dialektikus materializmus módszereinek alkalmazása.

TAMÁS LAJOS lev. tag.:

Kétségtelen, hogy a marrizmus az összehasonlító-történeti módszert helytelenül értékelte, a kelletténél jobban lebecsülte, hiszen elvileg vallotta azt, hogy a Marr előtti nyelvészet eredményei, annak minden módszerével együtt elvetendők. Tudjuk, hogy a marrizmus robbanásszerűen szakított a nyelvtudomány multjával, és ennek a robbanásnak az összehasonlító-történeti módszer is mindenestül áldozatul esett.

Nézetem szerint az összehasonlító-történeti módszer, mint módszer, éppúgy sajátos közömbösséget tanúsít az osztályok irányában, mint maga a nyelv. Kétségtelenül vissza lehet vele élni, ha például holmi faji felsőbbtség, vagy más eféle bizonygatására használjuk fel, de ez nem a módszer, hanem a vele visszaelő tudós hibája. A módszert kizárólag abból a szempontból kell értékelni, hogy alkalmas-e a gyakorlat ellenőrzése mellett igaznak bizonyuló tudományos eredmények elérésére, vagy sem. A szlavisták, romanisták, germanisták stb. egyetértenek abban, hogy ezzel a módszerrel jó eredményekre jutottak a mult századtól kezdve a tudósok, Sztálin elvtárs pedig megállapítja, hogy »kutatásra ösztönöz«. Valahogy így járt el Marx és Engels is Hegel dialektikus módszerével. Megállapították, hogy annak idealista burka nem alkalmas a tudományok fejlesztésére, azt tehát eltávolították, de megőrizték racionális magvát, s így megteremtették azt a legtermékenyebb tudományos módszert, melyet

minden tudós sikerrel használhat fel új eredmények elérésére. Engels nyilatkozatai az összehasonlító-történeti módszerről — s itt mi is emlékeztetünk arra a Lassalle-hoz írt levelére, melyben sajnálkozva mondja, hogy Miklosich már megvalósította kedvenc tervét, a szláv nyelvek összehasonlító nyelvtanának megírását — szintén arra mutatnak, hogy az összehasonlító-történeti módszerben semmi olyan nincs, ami eleve alkalmatlanná tenné arra, hogy szocialista társadalmunk tudományossága a történelmi materializmus eredményeinek gyarapítására a szükséghez képest fel ne használhatná.

Racionális magva nyilvánvalóan ennek a módszernek is van, hiszen az utcánjáró ember előtt is napnál világosabb, hogy pl. a szláv, vagy a román nyelvek mindmáig kisebb-nagyobb mértékű, de mindenképpen kétségbevonhatatlan anyagi rokonságban vannak, s ez az anyagi rokonság megérdemli, hogy tudományosan foglalkozzunk vele.

A rokonnyelvek anyagi rokonsága egyébként a legteljesebb összhangban van az alapszókincre és a grammatikai szerkezetre, ezek állandóságára, szívósságára vonatkozó ismert sztálini tételekkel. Mert — mondhatjuk — az alapszókinccs és a nyelvtani szerkezet, különösen az utóbbi, nemcsak egyugyanazon nyelv történetében mutat nagyfokú függetlenséget az alapok változásától, hanem éppen ennek a szívósságnak következményeképpen beszélhetünk rokonnyelvekről, nyelvrokonságról. Vinogradov ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy: »a szovjet nyelvtudomány nem léphet arra az útra, hogy tagadja a nyelveknek nem metafizikus, hanem meghatározott konkrét történeti viszonyok között történetileg kialakult anyagi rokonságát és fejlődésüknek ezzel kapcsolatos bizonyos egyneműségét«. A Marr-iskola ellenzéke (Vinogradov, Bulahovszkij, Csernih, stb.) igen helyesen eloszlatja azt a zűrzavart is, mely az ú. n. »ősnyelv« és az ettől világosan megkülönböztetendő »alapnyelv« között jött létre. Az alapnyelv realitása nem vitatható, mert bár legtöbbször arra vagyunk utalva, hogy a rokonnyelvek konkrét adataira támaszkodva közeledjünk hozzá, vannak olyan esetek is, amikor száz, meg százezer nyelvemlék bizonyítja meglétét, pl. az új latin nyelvcsoporthoz tartozók esetében. A vulgáris, vagy népi latinságnak oly sok és sokféle ránk maradt forrása van, hogy órákon át lehetne róluk beszélni. A nyelvfejlődés történetének tanulmányozása terén a »nemzetek nyelvi rokonságának tanulmányozása a nyelvtudománynak nagy hasznára lehetne« (31. old.) — írja Sztálin elvtárs s nem kétséges, hogy ezeknek a feladatoknak megoldásához még mindig szükségünk lehet az összehasonlító történeti módszerre is, mely Bulahovszkij szerint még koránt sincs kimerítve: vannak még szép számban feladatok, melyeket ezzel a módszerrel kell a jövőben is megoldanunk. Ahogy ismernünk kell az összes társadalmi formákat az ősközösségtől kezdve a kommunizmusig, úgy kell ismernünk az ismert nyelvek legrégibb korszakait is, ezekhez pedig igen gyakran csak az összehasonlító módszerrel férkőzhetünk hozzá.

Mindannyian tisztában kell legyünk azzal, hogy az összehasonlító-történeti módszernek sztálini értékelése, nem jelentheti egyszerűen csak az újgrammatikus

formalizmus feltámasztását, a módszer alkalmazásával egyidőben mindig figyelembe kell vennünk a vizsgált nyelvcsoporth történeti fejlődésének feltételeit is, s mint nyelvtudósok nem lehetünk »csak komparatívisták«. A marristák ellenszenve az összehasonlító-történeti módszer iránt főleg onnan eredt, hogy ők túlságosan kiemelték az integrációnak, a nyelvek kereszteződésének állítólagos döntő szerepét, sőt szerintük a szerkezetükre nézve új nyelvek keletkezésének éppen a kereszteződés lett volna az alapformája. Ehhez a *proton pseudosz*hoz képest persze logikus a nyelvek szétválásának, a differenciációnak a teljes elsekélyesítése, s mivel az összehasonlító-történeti módszer éppen eredeti nyelvi egységek széttagolódásának felismerésén alapszik, e módszer jogosultságát is vitássá tették. A kereszteződési elméletéről azonban Sztálin elvtárs a nyelvtörténet tényeire támaszkodva, megállapította, hogy »semmi komolyat nem nyújthat a szovjet nyelvtudománynak«. Éppúgy nem vitás, hogy az összehasonlító-történeti módszer alkalmazásánál nem állhat meg és nem is áll meg a nyelvtudomány. Feltétlenül a továbbhaladás egyik biztosítékát kell látnunk abban, hogy ha a nyelvtudomány eddigi időtálló vívmányai közül továbbra is ragaszkodunk az alapnyelv (jazik-osznova, jazik-isztocsnyik) tudományosan igazolható fogalmához s ezzel együtt persze a nyelvek anyagi rokonságon alapuló geneológiai osztályozásához is. Nem fogadhatjuk el az olyan magyarázatokat, amelyek egész sor nyelv keveredésével magyarázzák az egymáshoz közelálló nyelvek rokonságát. Mescsanyinov pl. a keveredés folytán érvényrejutó hasonló összetevőknek tulajdonítja az újlatin vagy román nyelvcsoporth anyagi rokonságát, holott nyilvánvalóan az alapnyelvi állapot szókészletének és grammatikai szerkezetének részleges megőrzéséről és konvergens fejlődési jelenségekről van szó.

Igen sok nyelv történeti nyelvtanának, így a magyarnak megírása is, egyelőre még a jövő feladata. A Szovjetunióban is háttérbe szorultak a nyelvtörténeti kutatások a marrizmus tévtanai miatt. E feladatok teljesítésében az összehasonlító-történeti módszernek meg lesz a maga, persze egyáltalán nem kizárólagos szerepe.

Végül említsük meg, hogy a Szovjet Nyelvtudományi Intézet sztálini munkatervében szerepel egy »Problemi i zadaci izucsenyija grupp (szemei) rodsztvennich jazikov« c. tanulmánykötet is, melyet nyelvészek és filozófusok közös erővel fognak megírni.

Vinogradov : Pravda jún. 5. Magyarul : A szovjet nyelvtudomány kérdései (Marr-vita). (Szikra,) 1950. 185—186. old.
Izv. ICX. 1950. I. füz. 59. old.

